Kütüphane Hizmetlerinde İşbirliği ve Ortaklıklar: ANKOS

Bülent Karasözen*
Oturum 2.3.

(2002) “Kurumsal Arşivler”, Elektronik Veritabanları Kullanım İstatistikleri”, Elektronik Gelişmeler Işığında Araştırma Kütüphaneleri Sempozyumu, 24-26 Ekim 2002, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu

Öz

Bu makalede ülkemizde kütüphane hizmetlerinde işbirliği ve ortaklıklara örnek ANKOS (Anadolu Üniversite Kütüphaneleri Konsorsiyumu)’un faaliyetleri, PULMAN kriterleri çerçevesinde anlatılacaktır.

Giriş

Bilgi Çağı olarak adlandırılan 20. yüzyılda hızla çoğalan bilgi kaynakları ve bilgiye erişim maliyetinin her geçen gün artması buna karşın yeterli olmayan kütüphane bütçeleri geçtiğimiz yüzyılın özellikle son çeyreğinde kütüphanecileri en çok ilgilendiren konuların başında yer almaktaydı. 20. yüzyılda kütüphaneciliği ve bilgiye erişimi etkileyen en önemli gelişmelerden biri, hiç şüphesiz bilgi ve iletişim teknolojilerindeki yenilikler ve Internet’in dünya genelinden yaygınlaşması ile birlikte bilimsel yayınların elektronik ortama aktarılmasıdır. Kullanıcılarına ihtiyaç duydukları bilgiyi en kısa zamanda sağlamayı amaç edinen kütüphaneler, artan bilgi kaynakları ve maliyetleri ile birlikte gelişen bilgi teknolojilerini kullanarak hizmet vermekte zorlanmaktadırlar. Bu duruma bir çare bulmak için özellikle bilimsel dergi ve veritabanları alımlarının kütüphaneler arasında elektronik ortamda ortaklaşa yapıldığı konsorsiyum olarak adlandırılan yeni işbirliği modelleri tüm dünyada, özellikle Amerika ve Avrupa olmak üzere birçok ülkede yaygınlaşmaya başlamıştır. Bu konsorsiyumların en gelişmişlerinden biri olan OhioLink’e 75 kütüphane üye olup, 90 elektronik veritabanına erişebilmektedir. Kütüphanelerin kaynaklarını biraraya getirmesi, yayıncılar karşısında pazarlık güçlerini arttırmaktadır. Konsorsiyumlar kütüphaneler arasındaki dergi aboneliklerinde bir tasarruf anlamına gelmemekte ancak %10-15 civarında ek bir yatırımla çok daha fazla kaynağa erişim sağlanmasını olası kılmaktadır. Özellikle, bütçesi ve basılı kaynakları yetersiz kütüphaneler için konsorsiyumlar önemli bir yarar sağlamaktadır.

PULMAN’ın işbirliği ve ortaklıklar konusundaki kriterlerine bakıldığında, ortaklık kurulmasını gerektiren nedenler; halkın kütüphanelere duyduğu ihtiyacın bütüncül bir yaklaşımla değerlendirilmesi ve bu çerçevede örgütlenmeye gidilmesi, bilgi hacminin hızla artması ve pahalılanması, kütüphanelerin tek başlarına yeterli olamamaları, ağa dayalı hizmetler ve sayısal içeriğin ortaya çıkması olarak görülmekte; bu nedenle belirli bir coğrafi bölgede bulunan hiçbir kurumun tek başına sağlayamayacağı türden hizmetlere talep giderek artmaktadır.

PULMAN ortaklıkları ulusal, bölgesel ve yerel düzeyde, kütüphanelerarası gönüllü kuruluşlar tarafından örgütlenen, endüstri ile yapılan ortaklıklar olarak sınıflandırılmakta, ortaklık türleri olarak da ulusal, bölgesel, yerel temelli, konu temelli (belirl konuda uzmanlaşmış grupların çalışmaları), faaliyete dayalı (bilgisayar okur yazarlığını yayma faaliyeti gibi) işbirlikleri gösterilmektedir. Buna örnek olarak İngiltere’de halkın ağı girişimi müze, kütüphane ve arşiv kurumları için halk kütüphaneleri ağı kurulması gösterilebilir.

1999 yılında kurulan ANKOS ulusal düzeyde üniversite ve araştırma kütüphaneleri arasında elektronik tam metin dergi koleksiyonlarına ve bibliografik veritabanlarına erişimin sağlanması, kullanıcılara bu konuda hizmet verilmesi üzerine kurulmuş stratejik bir ortaklıktır ve yukarıda özetlenen PULMAN kriterlerindeki kütüphaneleri ortaklığa iten nedenlerle ve ortaklık türleriyle uyuşmaktadır.

ANKOS’un amacı; üniversite ve araştırma kurumlarındaki kullanıcıların çeşitli yayınevlerinin elektronik dergi ve veritabanlarına, lisans anlaşmaları çerçevesinde, Internet üzerinden erişimini sağlamaktadır. Bu sayede kullanıcılar kendi kütüphanelerinde bulunmayan süreli yayınlarda yer alan tam metin makalelere, atıflara ve bibliyografik bilgilere elektronik olarak erişebilmektedirler. ANKOS kısa sürede ülkemizdeki tüm üniversite ve araştırma kütüphanelerinin katılımıyla büyük işler başarmıştır. 2000 yılında 3 veri tabanına 12 kurumun üyeliğiyle çalışmalarına başlayan ANKOS, bunu 2001’de 11 veritabanı, 39 kurum, 2002’de 16 veritabanı, 59 kurum ve 2003’de 20 veritabanı 78 kuruma çıkartmıştır. 2000 yılında kurumların abone oldukları toplam veritabanı 139 iken bu sayı 2002’de 239 ve 2003’te 411’e yükselmiş, ANKOS son iki yılda % 72 oranınında büyüme göstermiş, kurumların erişebidikleri toplam tam metin elektronik dergi sayısı 10.000’in üstüne çıkmıştır.

ANKOS bir paylaşım ve dayanışma modeli üzerine kurulu olup, her kurum kendi mali gücüne göre katkıda bulunmakta, kullanıcılarının gereksinim duydukları veritabanlarına konsorsiyum çerçevesinde abone olmaya

çalışmaktadır. Ülkemizde üniversite kütüphane bütçelerinin kısıtlı ve dünya standartlarının çok altında olduğu ve basılı dergi koleksiyonlarının dağınık yapısı ve yetersizliği göz önüne alındığında ANKOS'un bilimsel bilgiye erişimi arttırma ve üniversite kütüphaneleri arasındaki iletişimi güçlendirme açısından önemi ortaya çıkmaktadır. Tüm ANKOS üyelerinin dünyanın en büyük dört yayınevi olarak kabul edilen Elsevier, Springer, Wiley ve Kluwer'e ait basılı dergi aboneliği ortalama %3 civarındadır. Bu rakam Amerika ve Avrupa'daki ülkeler ile karşılaştırıldığında oldukça düşüktür. Örneğin OhioLink konsorsiyumuna üye kütüphanlerde bu oran %25 dolaylarındadır. Bu oran kısıtlı basılı dergi aboneliği olan üniversitelerde büyük bir uçuruma dönüşmekte ve basılı dergi sayıları erişilen elektronik dergilerin %1' ini oluşturmaktadır; hatta birçok yeni kurulan üniversitenin basılı dergi aboneliği bulunmamaktadır. 2001 yılında tüm ANKOS üyelerinin kullandıkları tam metin makale sayısı 1.373.000'tür (Batı ve Karasözen 2002). Bu sayı 2002 yılının ilk sekiz ayında 1.324.907 olup, kullanımın ne kadar arttığını göstermektedir. Elsevier, Springer, Kluwer ve Wiley yayınevlerinin basılı dergi abonelikleri 50' den az, kısıtlı kaynaklara sahip olan üniversitelerde 2001 yılında ortalama otalama 25.000 tam metin makale kullanıldığı saptanmıştır. Bu sayılar ANKOS'un özellikle küçük veya yeni kurulan üniversitelere ne tür olanaklar yarattığını açıkça sergilemektedir. Konsorsiyumların etkinliğinin en iyi şekilde ölçülebilmesinde "çapraz erişim" olarak adlandırılan, kurumların basılı abonelikleri olmayan kaynaklara elektronik ortamda erişim sayıları gösterilmektedir. Bu oran ANKOS üyesi bazı kurumlarda % 80'e varmaktadır ki bu oran dünyadaki en başarılı konsorsiyumlarla aynı düzeydedir.

ANKOS modeli yaparak öğrenmeye dayalı, bilgi birikimini ve deneyimi arttırmak, konsorsiyum fikrini yaygınlaştırmak ve bu konuda daha fazla uzman kişi yetişmesini sağlamaktır. ANKOS'un örgütlenme şekli de buna uygun olarak gelişmiştir. 8 üniversite kütüphane yöneticisi ve ULAKBİM Cahit Arf Bilgi Merkezi Başkanı' ndan oluşan ANKOS Yönetim Kurulu 2001 yılında kurulmuş olup, yılda dört defa toplanmakta ve ANKOS'un faaliyetlerini koordine etmektedir. ANKOS olarak abone olunan veritabanlarının tanıtım, deneme ve abonelik işlemleri 2002 yılı ortalarına kadar Orta Doğu Teknik Üniversitesi' nde kurulan ANKOS Merkezi tarafından yürütülmüş, daha sonra ANKOS Yönetim Kurulu'nu oluşturan kurumlar ve diğer birkaç kütüphane arasında paylaşılmıştır. Faaliyetler halen "Veritabanı Sorumluları" olarak adlandırılan kütüphaneciler ekibi tarafından yürütülmektedir.

ANKOS kütüphanelerin elektronik ortamda bigiye erişimi konusunda, PULMAN kriterlerinde de belirtilen bütüncül yaklaşımları tercih etmiştir. 2002 yılında "ANKOS Ulusal Lisans Anlaşması İlkeleri" hazırlanmış; ülkemizdeki kütüpahnelerin, dolayısıyla kullanıcıların erişim haklarının korunması açısından büyük önem taşıyan lisans anlaşmalarının bu ilkelere uygun olarak düzenlenmesi sağlanmıştır. Elektronik ortamda, bilginin arşivlenmesi ve gerektiğinde erişilebilir olması büyük önem taşımaktadır. ANKOS, yayınevleriyle yaptığı tüm lisans anlaşmalarına bununla ilgili bir madde ekletmiştir. Ayrıca ULAKBİM'de bazı veritabanlarının arşivlenmesi ve erişimin sağlanması için ULAKBİM ile ortak çalışmalar yürütmektedir. 2001 ve 2002 yıllarında İzmir ve İstanbul'da iki Uluslararası ANKOS Toplantısı düzenlenmiş, bu toplantılara çeşitli yayınevlerinin temsilcileri, Avrupa ve Amerika'daki kütüphane konsorsiyumlarından davetli konuşmacılar ve ülkemizdeki üniversite ve araştırma kütüphanelerinden çok sayıda kütüphaneci katılmıştır. Bu toplantılar ANKOS' un uluslararası düzeyde tanınması, diğer konsorsiyumlarla ilişkiler kurulması, ülkemiz kütüphanelerinin elektronik kaynaklar konusundaki gereksinimlerinin saptanması ve kütüphanecilerin çeşitli veritabanları hakkında bilgi edinmeleri açısından çok yararlı olmuştur. ANKOS elektronik kaynaklar konusunda eğitime kuruluşundan itibaren önem vermiş, bu çerçevede Istanbul, Gaziantep ve Bolu'da egitim seminerleri düzenlenmiştir.

PULMAN kriterlerinde de belirtildiği gibi ortaklık türü ne olursa olsun, bu birliktelikler kendi başlarına yetersiz olacağından konsorsiyumların dünya çapındaki küresel ağın içinde olduklarını ve atacakları adımları, stratejilerini bu çerçevede belirlemeleri gerekmektedir. ANKOS uluslararası ilişkilere ve dayanışmaya büyük önem vermektedir. ANKOS dünyada 150'den fazla kütüphane konsorsiyumunun üst örgütü olan, ICOLC (International Coalition of Library Consortia) ve bunun Avrupa branşı olan E-ICOLC'un üyesi olup, faaliyetlerini bu kurumların ilkeleri doğrultusunda yürütmekte ve yıllık toplantılarına düzenli olarak katılmaktadır. ANKOS ticari yayıncılığa alternatif yayıncılık modelleri oluşturmak, bilimsel bilgi iletişimini elektronik ortamda daha ekonomik ve etkin hale getirmek icin ARL (Amerika Araştırma Kütüphaneleri Derneği) tarafından 1999 yılında kurulan SPARC' ın (Scholary Publishing and Academic Resources Coalition) Avrupa branşının üyesidir. SPARC' ın kurumsal arşivler ve açık arşivler konusunda tüm dünyada sürdürmekte olduğu eylemleri ANKOS ülkemizde yaygınlaştırmayı, akademik dünyayı kütüphanelerin içinde bulundukları durumdan ve elektronik yayıncılık ve bilgi erişimi konularında bilgilendirmeyi amaçlamaktadır (Karasözen 2002).

ANKOS ayrıca Portekiz, İspanya, İtalya, Yunanistan ve Türkiye' den oluşan SELL'in (Southern European Library Consortium) üyesidir. SELL' in amaçları arasında Akdeniz ülkelerindeki kütüphanelerin ve eğitim sistemlerinin farklılıklarını, yayıncılar tarafından Avrupa ve Kuzey Amerika' da uygulanan öğrenci ve öğretim üyesi sayılarına (FTE) dayalı fiyatlandırma modellerinin uygun olmadığını ve kişi başına ulusal gelir arasındaki dengesizlikleri vurgulamak yer almaktadır.

ANKOS ülkemizde kütüphanecilik dünyasıyla ilişkilere kuruluşundan itibaren önem vermiş, Türk Kütüphaneclik Derneği tarafından düzenlenen çeşitli toplantılarda, Internet ve Akademik Bilişim konferanslarında ANKOS üyeleri,

konsorsiyum çalışmaları ve elektronik veritabanlari konularında çeşitli sunumlar yapmışlardır. ANKOS'un bilgiye elektronik ortamda ekonomik ve çağdaş teknolojileri kullanarak erişimin dışında sağladığı en önemli katkılardan biri de, kütüphanelerin ve kütüphanecilerin birbirlerini daha iyi tanımaları, bilgi alışverişinde bulunmaları ve karşılıklı etkileşim ortamının yaratılması olmuştur. ANKOS bu çerçevede katılımcı kurumların ortaklığının getirdiği yükümlülük ve sorumlulukların benimsenmesine, her kütüphaneden üst düzeyde bir sorumlunun olmasına, bilgi teknolojilerindeki ve dünyadaki gelişmeleri yakından izlemeye ve buna uygun olarak hedeflerini yeniden düzenlemeye ve gerekli önlemleri almaya, gerektiğinde çok uluslu ortaklıklar girmeye, bilimsel toplantılara aktif olarak katılmaya, bilgi alışverişinde bulunmaya, faaliyetlerini ve performansını sürekli olarak değerlendirmeye büyük özen göstermektedir.

Ülkemizde bilimsel yayınların ve araştırmacıların sayısı her geçen yıl artmakta, öğretim elemanı yetiştirilmesi amacıyla üniversitelerde yüksek lisans ve doktora eğitimine ağırlık verilmekte ve kaynak ayrılmaktadır. Bütün bu gelişmelerin bilimsel bilgiye duyulan gereksinimi daha da arttıracağı açıktır. Bütçeleri kısıtlı, koleksiyonları yetersiz çok sayıda üniversite ve araştırma kütüphanesi kullanıcısının ANKOS çerçevesinde elektronik ortamda bilgiye erişiminin sağlamasının, ülkemizin yeni bilimsel atılımlar yapmasında önemli bir katkısı olacaktır. ANKOS akademik dünyaya hitap etmesine karşın, ülkemizdeki halk kütüphaneleri ve diğer kütüphaneler arasında ortaklıklar, karşılıklı bilgi alışverişi ve yardımlaşma konularında her zaman açık olup, olanakları çerçevesinde gerekli destekte bulunacaktır.

Kaynakça:

Batı, H. ve B. Karasözen (2002) "Elektronik Veritabanları Kullanım İstatistikleri", Elektronik Gelişmeler Işığında Araştırma Kütüphaneleri Sempozyumu, 24-26 Ekim 2002, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu

Karasözen, B. (2002) "Kurumsal Arşivler", Elektronik Gelişmeler Işığında Araştırma Kütüphaneleri Sempozyumu, 24-26 Ekim 2002, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Bolu